

Vefatının 75. Yılı Anısına,
Mehmet Âkif Ersoy

DİB
YAYINLARI

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI - 927
İLMİ ESERLER - 144

Tashih
Altan ÇAP

Grafik & Tasarım
İsa YÜCEL

Baskı
Kalkan Matbaa San. ve Tic. Ltd. Şti.
0312 341 92 34

1. Baskı - 2013

Din İşleri Yüksek Kurulu Kararı:
02.02.2012/14
26.04.2012/38

ISBN: 978-975-19-5644-6
2013-06-Y-0003-927
Sertifika No:12930

© T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı
İletişim

Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü
Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı
Üniversiteler Mah. Dumlupınar Bulvarı
No:147/A 06800 Çankaya/ANKARA
Tel: 0 312 295 72 93 - 94
Faks: 0 312 284 72 88
e-posta: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

Dağıtım ve Satış
Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü
Tel: 0 312 295 71 53 - 295 71 56
Faks: 0 312 285 18 54
e-posta: dosim@diyanet.gov.tr

MEHMET ÂKİF ERSOY HAYATI, MÜCADELESİ, ESERİ VE TESİRLERİ*

Bir “Garib”in Ölümü...

Sessiz yaşadım, kim beni nerden bilecektir...

28 Aralık 1936 günü yayımlanan İstanbul gazeteleri Mehmet Âkif’i haklı çıkarmak istiyorlardı sanki. Bir büyük şahsiyetin, aynı zamanda ülkenin yaşanan tarihten çıkarılan milli marşının şairinin vefatı günün gazetelerinde birkaç satırla ve alelade bir haber olarak yer almıştı.

Halk ve gençlikse edebiyat tarihimizin bir devrine damgasını vuran ve bir dönemde yaptıklarımızı eserleriyle anlamlı kılan Mehmet Âkif’i her şeyin rağmına unutmadığını, onun son yolculuğunda gösterdi.

Bayezid Camii’nden Edirnekapı Mezarlığı’na kadar hiç kimse tarafından davet edilmeyen büyük bir kitle, hayatı ile eseri iç içe girmiş olan bu örnek şahsiyeti uğurladı.

Resmî sessizliğe ve hatta olumsuz tutuma rağmen -çünkü cenazeye resmî katılım olmaması istenmişti- halkın ve gençliğin geniş ilgisiyle kucaklanan Mehmet Âkif kimdi ve bu aşırı ilginin sebebi ya da sebepleri ne olabilirdi?

27 Aralık 1936’da İstanbul’da vefat eden Mehmet Âkif, Fatih Sarıgözel’de Sarınasuh Mahallesi’nde mütevazı bir evde 1873’de doğmuştu...

* D. Mehmet Doğan; *Türkiye Yazarlar Birliği Vakfı Mehmet Âkif Ersoy Araştırmaları Merkezi Başkanı.*

“Mehmed Ragif”in Çocukluğu

Şair, fikir ve mücadele adamı Mehmet Âkif, Fatih Medresesi müderrislerinden Mehmed Tahir Efendi'nin oğlu...

Babası, şimdi Kosova sınırları içinde kalan İpek kasabası Suşitsa köyünden İstanbul'a gelip, Yozgatlı Hacı Mehmed Efendi'den icazet almıştı. Annesi Emine Hanım Toka'ya yerleşmiş Buharalı bir aileye mensuptu. Mehmet Âkif, bu anne ve babadan İstanbul'un Fatih semtinde, Sarıgüzelde doğdu. Ebced hesabıyla doğum yılını veren “Ragif” (Hicri 1290) kelimesi babası tarafından ad olarak verildi. Bu isim yaygın ve bilinir olmadığından “Âkif” şeklinde söylendi ve bu isimle tanındı.

Dört yaşındayken Emir Buharî Mahalle Mektebi'ne başladı (1878). İptidaî (ilk) öğreniminden sonra Fatih Merkez Rüşdiyesi ve Mekteb-i Mülkiye idadi (lise)sini bitirdi (1888). Mülkiye'nin âli (yüksek) kısmına geçmişken, aynı yıl babası öldü ve Sarıgüzeldeki evleri yandı (1887-88). Bu yüzden yeni açılan yatılı Halkalı Mülkiye Baytar Mektebi'ne geçti (1889). Bu mektebi birincilikle bitirdi (1893). Şiirle ilgisi bu mektepte başladı.

Baytar Mehmet Âkif'in Resmî Hayatı

Baytar Mektebi'ni birincilikle bitiren (1893) Mehmet Âkif, Umûr-ı Baytariye ve Islâh-ı Hayvanât (Baytarlık işleri ve Hayvan Islahı) Umum Müfettiş Muavinliği'ne tayin edildi. Kendi ifadesine göre, üç-dört yıl Rumeli, Anadolu ve Arabistanda bulaşıcı hayvan hastalıklarının tedavisi için dolaştı. Edirne'de baytar müfettişi, Adana'da vilayet baytarı olarak bulundu. Bu arada İsmet Hanım'la evlendi (1898).

Halkalı Ziraat Mektebi (1906) ve Çiftçilik Makinist Mektebi (1907)'nde hocalık yaptı. Dârülfünûn Edebiyat-ı Osmaniye Müderrisliği'ne tayin edildi (11 Kasım 1908). Ziraat Nezareti'nde son memurluğu Umûr-ı Baytariye Müdür Muavinliği'dir. Balkan Savaşı'ndan sonra Ziraat Nezareti (Tarım Bakanlığı)'ndeki vazifesinden aynı daireden bir kimseye yapılan haksızlığa kızarak istifa etti (11 Mayıs 1913).

1913 yılı sonunda, İttihatçıların *Sebilürreşad*'ın yayınlarını tasvip etmemeleri, bu derginin yöneticisi olan Mehmet Âkif'in üniversitede ders vermesini eleştirmeleri üzerine Dârülfünûndan istifa etti. Yalnız Halkalı Mektebi'ndeki vazifesi devam etti.

Balkan Savaşı'nın sonlarında kurulan Müdafaa-yı Milliye Heyeti Neşriyat Şubesi'ne aza (üye) seçildi. I. Dünya Savaşı'ndan önce Mısır ve Hicaz'a gitti (Ocak-Mart 1914).

Savaş sırasında Almanya'daki Müslüman esirlerin durumunu görmek için Alman hükümetinin daveti üzerine, Teşkilât-ı Mahsusa (Osmanlı gizli teşkilâtı) aracılığı ile Berlin'e gönderildi (Aralık 1914, dönüş Mart 1915). Aynı yıl Darü'l-Hilafeti'l-Aliye Medresesi'nin orta bölümünde Türkçe-edebiyat dersleri vermeye başladı. Gene Teşkilât-ı Mahsusa tarafından Necid Emiri İbnürreşid'e gönderildi (Mayıs 1915, dönüş Ekim). İbnürreşid, İngilizler tarafından Arap Kralı olarak ilan edilen Şerif Hüseyin'in aksine Osmanlı Devleti'ne bağlı idi.

Mehmet Âkif 1918 Temmuzunda Mekke Emiri Şerif Haydar Paşa'nın davetlisi olarak Lübnan'da iken Dârü'l-Hikmeti'l-İslamiye Cemiyeti'nin başkâtipliğine tayin edildi ve gezi dönüşü vazifeye başladı.

Şiir ve Mücadele

İzmir'in işgalinden (14 Mayıs 1919) sonra, Batı Anadolu'da yer yer beliren direnmeleri güçlendirmek için Balıkesir'e gitti (1920 Ocak). 23 Ocakta Zağanos Paşa Camii'nde Milli Mücadele'yi destekleyen vaazını verdi. Balıkesir intihalarını *Sebilürreşad*'da yayımladı.

İstanbul'un işgalinden sonra Anadolu'da başlayan Milli Mücadele'ye katılmak üzere harekete geçti. Nisan ayı başlarında Ali Şükrü Bey *Sebilürreşad* idarehanesinde, Eşref Edib ve Mehmet Âkif'e, "hazırların gidiyoruz. (Mustafa Kemal) Paşa sizi istiyor, *Sebilürreşad*'ın Ankarada neşrini istiyor. *Sebilürreşad*'ın Ankarada yayınlanması Milli hareketin manevi cephesini kuvvetlendirecektir" diyerek Ankara'nın davetini haber verdi. Mehmet Âkif, Milli Mücadelenin başlangıcında davet edilen ilk şair ve yazardır.

10 Nisanda Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey ve oğlu Emin'le birlikte Ankara'ya gitmek üzere İstanbul'dan ayrıldı. Adapazarı, Eskişehir, Ankara güzergâhı takip edilerek, önce araba, sonra at, dekovil ve Eskişehir'den sonra trenle 24 Nisanda Ankara'ya ulaşıldı. Mehmet Âkif'in Ankara'ya gelişi, M. Kemal Paşa tarafından yayınlanan 28 Nisan 1920 tarihli *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde "İslam Şairi Âkif Bey" başlığı altında haberleştirildi.

Vazifesinden izin almadan ayrıldığı gerekçesiyle *Darülhikmet-İslamiye*'deki vazifesinden azledildi (3 Mayıs 1920). TBMM'ye Burdur milletvekili olarak katıldı (5 Haziran 1920).

Konya isyanının bastırılması için bu vilayete gönderildi. Daha sonra Kastamonu'ya geçti. Burada Nasrullah Camii'nde vaazlar verdi (meşhur hitabe 19 Kasım 1920 Cuma günü). İstanbul'dan buraya gelmiş bulunan Sebilürreşad'ın sahibi Eşref Edib'le buluştu. Sebilürreşad'ı bir süre Kastamonu'da yayımlandı (1920 Kasım-Aralık). Tekrar Ankara'ya dönüp Tâceddin Dergâhı'na yerleşti. Yarışmaya girmemesine rağmen, bu sırada ısrar üzerine yazdığı şiir TBMM tarafından İstiklâl Marşı olarak kabul edildi (12 Mart 1921). Şer'iyye Vekâleti tarafından kurulan Telifât-ı İslamiye Heyeti'ne seçildi (1922). Millî Mücadele neticelendikten ve 1. TBMM'nin seçim kararı almasından sonra İstanbul'a döndü (Mayıs 1923).

Hayal Kırıklığı ve Sonrası

İslam davasının bir neferi olarak Türkiye'nin kurtuluşu için çalışan Mehmet Âkif, üst kademe yöneticilerin Millî Mücadele'nin başlangıçtaki amaçlarından, düşünce zemininden uzak tavırları ile çelişti. Bu yüzden 1923 Ekiminde Abbas Halim Paşa ile Mısır'a gitti. Kışı orada geçirdikten sonra baharda döndü. Birkaç yıl kışları Mısır'da, yazları Türkiye'de geçirdi.

21 Şubat 1925'te TBMM'de Kur'an-ı Kerim'in Türkçeye tercüme ve tefsiri ile ilgili önerge kabul edildi. Mayıs ayında M. Âkif İskenderiyeden deniz yoluyla İstanbul'a geldi. TBMM'nin Kur'an-ı Kerim'in Türkçeye çevrilmesi kararından sonra bu işin ancak Mehmet Âkif tarafından yapılabileceği hususunda görüş birliği

oluşturdu. Dostlarının telkinlerinin sonuç vermemesi üzerine Diyanet İşleri Reisi Rifat Bey, Aksekili Ahmet Hamdi'yi görevlendirdi. Onun ısrarlarına rağmen sonuca ulaşılamadı. Yakın arkadaşlarının, bilhassa Ahmed Naim Efendi'nin ısrarı üzerine tercüme değil meal hazırlamayı kabul etti.

Mehmet Âkif 1926 kışından sonra memlekete dönmedi. Rejim düşmanı muamelesi yapılarak peşine polis takıldığı için yurdunu terk etti. Kahire civarında Hilvana yerleşti, Câmîatü'l Mısriye Dâ-rülfünûnunda (Mısır Üniversitesi) Edebiyat-ı Türkiye (veya Türk dili) müderrisliği yaptı (1929- 36).¹

Mehmet Âkif, 1926 Ocağında Kur'an tercümesi için çalışmaya başladı. 1928 Temmuzunda tamamladı. Bir süre temize çekmek için çalıştı. 1931 Ramazanında bazı İstanbul camilerinde Kur'an-ı Kerim'in Türkçesi okundu. Mehmet Âkif, tercümesinin Türkiye'de Kur'an yerine konulmasından kuşkulandı ve Aralık ayında tercümeden vaz geçtiğini yazılı olarak bildirdi ve aldığı avansı iade etti.

1935'te karaciğerinden rahatsızlandı ve Temmuz ayında hava değiştirmek için Lübnan'a gitti (Âliye yakınında Sûku'l-garb köyü). Bu sırada daha önce yakalandığı sıtma da ortaya çıktı. Bir süre Antakya'ya da uğrayan Mehmet Âkif, sağlık durumu düzelmeden Mısır'a döndü. Sıla hasreti iyice ağırlığını hissettiriyordu. Memleketine dönmeden Mısır'da ölmekten korktu. 1936 yaz başlangıcında (17 Haziran) İstanbul'a geldi.

Nişantaşı Sağlık Yurdu'na yatırıldı. Mısır'da uzun süre kalandırılarda görülen siroz (teşemmu-ı kebed)un tedavisi buradan zamanında uzaklaşamadığı için, imkânsız hâle gelmişti. Sağlık Yurdu'ndan sonra bir süre Said Halim Paşa'nın oğlu Halim Bey tarafından Alemdağ'daki Baltacı Çiftliği'nde misafir edilen Mehmet Âkif, Beyoğlu'ndaki Mısır Apartmanı'nda vefat etti (14 Şevval 1355-27 Aralık 1936). Edirnekapı Mezarlığı'nda Babanzâde Ahmed Naim Efendi'nin yanına gömüldü. Hükümet ve güdümlü basın cenazesine ilgi göstermedi. Yakın günlerde ölen ve edebiyatımızdaki yeri

1 Kahirede Mehmet Âkif'in ders verdiği üniversitenin bir amfisine Mehmet Âkif Ersoy ismi verildiği haberi 2005 yılı sonunda gazetelere yansısı (bk. Yeni Asya. 27.12.2005).

Mehmet Âkif'le kıyaslanamıyacak olan Samipaşazâde Sezâi'ye gösterilen ilgi bile Mehmet Âkif'ten esirgendi. Resmî cenaze merasimi yapılmadı. Fakat millî şairi, İstiklâl Marşı'nı bir mümin ve millet mistiği olarak abideleştiren bu mücahidi, milleti ve gençliği büyük bir cemaatla uğurladı.

Bir “Mecburi Şair” Yetiştiriyor

Doğduğu ve yetiştiği İstanbul'un fakir Müslüman muhiti Mehmet Âkif'in sonraki edebî şahsiyetinin şekillenmesinde rol oynayan belli başlı unsurlardandır. Ana tarafı Buharalı bir aileye dayanan Âkif, bu yönüyle Doğu İslamlığı, Arnavutluk'tan gelen babası tarafından da Batı İslamlığı ve doğup büyüdüğü muhitte de Osmanlı merkezi İslamlığının etkilerini taşır. Fatih semti özellikle Mehmet Âkif'in çocukluk ve gençlik yıllarında Müslüman İstanbul'un ilim merkezi durumundadır. Cami merkez olmak üzere yüksek seviyede eğitim-öğretim kurumları bu semtin çehresinin oluşmasında etkili olmuştur. Mehmet Âkif, kendinden çok başkalarını, toplumu düşünen, iyi ahlaklı, namuslu bir insan, örnek bir Müslüman olarak bu etkileşimlerin çocuğudur.

Ayrıca, resmî ve hususi tahsili onun bir hayat olarak yaşanan İslam'la birlikte Doğu ve Batı kültürleriyle de temasını sağladı. Mehmet Âkif'in özel öğrenimi, babasından aldığı dinî bilgiler, Arapça ve akaidle başlar. Babası için “hem babam hem hocam” der. “Fatih Camii” şiiirinde babasının küçük yaşlarda elinden tutup Fatih Camii'ne götürdüğünü tasvir eder (Safahat, I).

*Sekiz yaşında kadardım, babam “gelin bu gece
Sizinle câmie gitsek çocuklar erkence
Giderseniz gelin amma namazda uslu durun
Meramınız yaramazlıksa işte ev, oturun!”
Deyip alırdı benimle kardeşimi...*

Daha sonra da Fatih Camii Başımamı Arap Hocadan Kur'anı hıfza (ezberlemeğe) çalıştı. Selânikli Esad Dededen Farsça, Halis Efendi'den Arapça okudu. Bu doğu dilleri yanında Baytar İbrahim Efendi'den Fransızca öğrendi.

Mehmet Akif'in ilk şiir çalışmaları Baytar Mektebi'nde okuduğu yıllarda başlar. Yayımlanan ilk şiirleri *Hazine-i Fünûn* dergisindeki iki gazelle (1893- 1894); *Mektep Mecmuası*'ndaki Kur'ana hitaptır(C. II, Mart 1311/1895).

Mehmet Akif'de şiir duygusunun geliştiği bu yıllarda Edebiyat-ı Cedidciler'in edebiyat anlayışı yaygınlaşıyordu. Ancak Akif'in eğilimi gelenekten yanadır. Bu yüzden ilk yazdığı dergilerden biri de gelenekçi ediplerin yer aldığı *Resimli Gazete*'dir (1896). Gençlik şiirleri arasında bulunan *Terci-i bend*'de Ziya Paşa'nın tesiri hissedilir. Asıl gelenekçi yönünü besleyen Mülkiyeden hocası olan Muallim Naci'dir. Gelenekçiliğin o dönemdeki en önemli isimlerinden olan Muallim Naci, Batı tarzı yenilikçilerle gelenekçiler tartışmasında gelenekçilerin sözcüsü durumunda görünmüştür.

Mehmet Akif gelenekçi eğilimlerine rağmen, sonradan ilk gençliğinde yazdığı gazelleri "nafile" olarak nitelemiş ve gelenekçiliği, konu ve tarz olarak yenilikçi olmasını engellememiştir. Bu çerçevede üzerinde tesiri olanlardan biri de Abdülhak Hâmid (Tarhan)'dir. Bu tesir 1908'den sonraki şiirlerinde hissedilmez. Gerçekte Mehmet Akif, genç yaşta başladığı edebî faaliyetleri bırakıp on yıl süren bir bekleme devresine girer (1898-1908). Bu dönem, onun hayatın gerçeklerinden edindiği tercübelerle hazırlandığı bir devre olarak değerlendirilmelidir.

Mehmet Akif'in şiir anlayışını etkileyen isimler arasında İranlı (Şirazlı) Hâfız ve Sâdi de vardır. 1898'den itibaren *Servet-i Fünûn*'da yayımladığı tercümelemler arasında Hâfız'ın şiirleri de bulunur. Sâdi ise, hikmetli hikâyeleri nazmetmesi ile Mehmet Akif'i etkiler.

1898'de *Resimli Gazete*'de yayımlanan şiirlerinden biri "Sâdi"dir. Bu Acem şairinden de tercümeleri vardır. Ayrıca bazı şiirlerinde Sâdi'den iktibaslara rastlanır. *Servet-i fünûn*'da yayımlanan bir ankete verdiği cevapta en çok tesirinde kaldığı edibin Sâdi olduğunu belirtmiştir (1919). Batıdan tesirini ifade ettikleri ise Lamartine ve Alexandre Dumas Fils'dir

Mehmet Âkif'in edebî ve fikrî hayatında dönüm noktası 1908 yılıdır. Bu yıl içinde Dârülfünûn Edebiyat-ı Umûmiye müderrisliğine tayin olundu. Böylece edebiyatla uğraşması kolaylaştı. Ebülûlâ (Mardin) ile Eşref Edib (Fergan) tarafından yayımlanmakta olan *Sırat-ı Müstakim*'de (VIII. C. den sonra 8 Mart 1912'de *Sebilürreşad* adını aldı) yazmaya başladı. Bu dergide 1908'de 29, 1909'da 5, 1910'da 7 şiiri yayımlandı. Bu şiirler arasında *Küfe* ve *Seyfi Baba* gibi ona geniş ün sağlayanlar da vardır. Mehmet Âkif asıl edebiyatçı kişiliğini 1908'den sonra bu dergide yayımladığı şiirlerle bulmuş, bilhassa manzum hikâyeleriyle dikkati çekmiştir.

Çocukluğundan beri hikâye ve masallara meraklı olan Mehmet Âkif'in ilk okuduğu eserler arasında klasik bir aşk hikâyesi olan Fuzulî'nin *Leylâ ve Mecnûn*'u da olduğu biliniyor. Edebî hayatının yeni başlangıç döneminde Edebiyat-ı Cedîdeciler'in manzum hikâye modası yaygındı. Mehmet Âkif bu dönemde toplum hayatının çeşitli kesimlerinden çıkardığı konuları canlı ve ilgi uyandırıcı bir şekilde işledi. Hikâyelerin konularını sosyal olaylardan, hayatından ve İslam tarihinden almış, bazı seyahatlerini de manzum olarak hikâye etmiştir.

Şiir ve Fikir

Mehmet Âkif'in edebî şahsiyeti fikir adamlığı yönü ile bütünlenir. Edebî bazı sohbet yazıları dışında, bütün nesirlerinde ve şiirlerinde belli bir fikrin takipçisi oldu. Diğer çalışmaları dikkate alınmadan da, yalnız şiirleriyle, fikir adamlığı yönünü ortaya koymak mümkündür. (Şiiri bir mücadele aracı olarak kullanırken, Batıcılığın belli başlı simalarından Tevfik Fikret'le hayli sert bir münakaşaya girmekten de kaçınmadı. Bu münakaşanın yankıları sürekli olmuştur).

XIX. asrın ikinci yarısında dünyada cereyan eden olaylar karşısında hem kendiliğinden oluşan bir halk şuuru ve hem de İslam ülkelerinde daha çok entelektüel planda bir hareket olarak başlayan İslamcılık, Mehmet Âkif'in şahsında kuvvetli popüler temsilcilerinden birini bulmuştur. Cemaleddin Afgani (1838-1897), Muhammed Abduh (1848-1905) ve Abdürreşid İbrahim (Safa-

hat'ın II. kitabı Süleymaniye Kürsüsündeki kahramanı, 1853-1944) bu hareketin ilk önemli isimlerindedir. Cemaleddin Afgani ve Muhammed Abduh, Paris'te *el-'Urvetü'l-vüskâ* (Çözülmez bağ, Sağlam kulp) adlı İslam âleminde antiempyralist eğilimler doğuran bir dergi yayımladılar (1884, 18 sayı).

Asrın İdraki ve İslam

Batıda gelişen teknolojinin gerisinde kalan İslam topluluklarının önce İktisadi, sonra siyasi ve İctimai bozulmaya uğramaları aydınların başlıca meselesi oldu. Bir kısım aydınlar hâlihazır Batı medeniyeti ve kültürünü tamamen taklit yolunu benimserken, İslamcılar, Batı'nın ilmini, teknolojisini nakletmek ve fakat manevi-kültürel değerlerde İslam kaynaklarına sadakati savundular. Müslümanların gerileme sebepleri arasında İslamiyetten uzaklaşma ve İslamiyeti yanlış anlamının rolü üzerinde durdular. Cemaleddin Afgani'ye göre, Müslümanlar İslamiyeti kaybetmişlerdir. Din yerine hurafeleri koymuş ve bunu İslamiyet olarak adlandırmışlardır.

Muhammed Abduh, Müslümanların bu durumdan kurtulabilmeleri için dinin asıl kaynağına, Kur'an ve sünnete dönmekten başka çare olmadığını belirtir. İslamcılar siyasi plânda da bütün Müslümanların siyasi bir birlik olmaları gerektiği görüşündedirler. Mehmet Akif bu temel ilkeleri şiirlerinde ve yazılarında sürekli olarak işledi.

*Doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp ilhâmı
Asrın idrâkine söyletmeliyiz İslâmı*

beyti Mehmet Akif'in İslamcılık anlayışını en veciz biçimde ortaya koyar.

Asıl kaynak Kur'an'dır. Hurafeler, bidatlar terk edilip doğrudan aslı kaynaktan hareket etmelidir. İslamiyet, XX. asrın bilgilerine sahip olan insanın idrakiyle bir hayat nizamı olarak değerlendirilmelidir. Bu yaklaşımı doğrulayan ve tamamlayan diğer bir beyitte ise Kur'an'ın sadece manevi, öbür dünya hayatıyla ilgili bir

kitap olmayıp, toplum hayatını da düzenleyen bir bütün olduğunu hatırlatır:

*İnmemiştir hele Kur'an bunu hakkıyla bilin.
Ne mezarlıkta okunmak, ne de fal bakmak için.*

Fikir ve Mücadele

İslam birliğinin savunucusu olan Mehmet Âkif, XIX. asrın ikinci yarısında başlayan Osmanlı Devleti içindeki Müslüman toplulukların ayrılıkçı hareketlerine karşı çıktı. 1908'den ve özellikle de Balkan Savaşı'ndan sonra Türk aydınları arasında Türkcülük yaygınlaşmaya başladı. Sebilürreşad etrafında toplanan İslamcılar, Ziya Gökalp gibi Türkcüleri İslamiyetin men ettiği kavmiyetçilikle suçladılar. Ancak bir süre sonra Sebilürreşad kadrosu da ikiye ayrıldı. Âkif bu dönemde İslamcılık görüşünü temellendirmek için ayet ve hadisleri yorumlayarak şiir ve nesirler ortaya koydu. Tercümeleler yaptı. Tercümelerinin çoğu Şeyh Şibli, Ferid Vecdi, Abdülaziz Çaviş ve Muhammed Abduh gibi çağdaş İslam düşünürlerindedir.

Mehmet Âkif, bu asrın başında hızla gelişen bir çok olayın içinde göründü. I. Dünya Savaşı'ndaki görevleri ve Millî Mücadele sırasındaki faaliyetleri dikkat çekicidir.

Millî Mücadele'nin bütün İslam âleminin kurtuluşuna hizmet edecek bir yönde gelişiğine inanıyordu. Batı emperyalizmine karşı Türk milletinin verdiği savaş başarıya ulaştıkça, diğer İslam topluluklarının mücadelesi için de adımlar atılabilecekti. Bu yüzden Millî Mücadele boyunca vatan sevgisi yanında İslam birliği ülküsünü terennümden de geri kalmadı. Ancak, Millî Mücadele'nin sonunda hâkim olan eğilimler bu umutları tamamen yok etti. Savaşı verirken alem olan mukaddesler geride kalmış, Batı'nın belirlediği statüde yer almak kaygısı devletin geleceğine yön verenlerin tayin edici düşüncesi olmuştur. Bu safhada, Doğu dünyası bir Mecnun, İslam Birliği ideali de erişilmesi imkânsız bir Leylâdır. Âkif'in Nisan 1922'de yazdığı "Leylâ" şiirinde bu duygular kuvvetle işlenmiştir.

Balkan Savaşı, 1. Dünya Savaşı ve hatta Şerif Hüseyin'in çevresindeki Arapların Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmaları, Mehmet Âkif'in İslam birliğine olan inancını sarsmamışken, Milli Mücadele sonrası Türkiye'nin durumu bütün ümitlerini kırdı. Yeni Türkiye Devleti idarecilerinin katı laik, yer yer İslamiyete aykırı ve karşı görünen uygulamaları bu idealin ortamını yok etmişti. Bu durum Mehmet Âkif'i umutsuzluğa ve bunalıma sevketti. Bu dönemde çok az eser verebildi. Mısır'a yerleşmesi ve burada sürdürdüğü vatandan uzak hayat tasavvufi eğilimlerini ortaya çıkardı ve kuvvetlendirdi.

Şiiri ve Sanatı

Mehmet Âkif, Türk şiirinin XX. yüzyıl başlarındaki gelişim çizgisinde önemli bir yer tutar. Cenab Şahabeddin, coşkunlukla "Edebiyat tarihi, şimdiye kadar Büyük Âkif'den daha büyük İslam ve Türk şairi tanımaz" derken, Mehmet Âkif'le ilgili bir monografisi olan Midhat Cemal Kuntay, Türk nazımının terkip kudretinin son noktasına Mehmet Âkif'in eliyle çıktığını söyler. Bütün edebiyat tarihçileri, Mehmet Âkif'in Türk nazmına getirdiği sesi, canlılığı, dil pürüzlerinden arınmış sadeliği öğmekte birleşirler. Bu kanaat, İslam edebiyatının ortak vezni olan arûzu kullanmaktaki ustalığından doğmaktadır.

Bütün İslam şiirini bir ahenkte birleştiren aruz vezni, dokuz asırdır Türk şairleri tarafından da kullanılmaktaydı. Türkçede uzun hece olmaması yüzünden, bu veznin pürüzlerinden kurtulunamıyordu. Âkif'ledir ki bu vezin, günlük konuşmaları, en tabii ifadeleri rahatça verebilecek bir alet hâline gelir. Onunla en duygulu mısraları büyük bir ustalıkla meydana getiren şair, manzum hikâyelerinde basit mahalle sözlüğünü de kullanarak tabii konuşma diliyle uzun anlatımlara girmekten de geri kalmaz. Vaaz verir, nutuk çektirir, arzuhal yazar.

Mehmet Âkif'e göre sanat dava için, "şeriat" içindir. Şiirle düşünmeyi edebiyatımızda en ileri noktaya vardırmaştır. Toplum hayatında bir insanın ömrü boyunca başından geçenleri şiirle anlatmak onun tutkusu gibidir. Bu yüzden şiirleri Müslüman Türk

halkının, özellikle de İstanbul'un, belli bir dönemdeki günlüğü, "vekâyinamesi" daha yeni bir tabirle "gazete"sidir. Yaptığı işin şuurunda olan Âkif, bu yüzden şiirlerini "Safahat" (safhalar, dönemler) başlığı altında toplamıştır, denilebilir.

1908'den savaş yıllarına kadar olan şiirlerinde, toplumun günlük hayatı Safahat'ın ilk kitaplarında şiirleştirilmiştir. Camiler, kahveler, sokaklar, meyhaneler... belli başlı mekânlardır. Hastalar, yetimler, dullar, yoksullar, idari bozukluklar bu mekânlar üzerinde tablo tablo objektif olarak tasvir edilmiştir. Savaş döneminde bu "günlük"te de mahiyet değişikliği hissedilir. Artık günlük hayatın olağanı olağanüstüne dönüşür. Olağanüstü bu safhada "destan"dır. Mehmet Âkif'in şiiri de destanlaşır. Bu destanın kahramanı yeni neslin temsilcisi "Âsım"ın şahsında bütün Müslüman gençlik ve Müslüman halktır.

Mehmet Âkif Cumhuriyet'in ilanından sonra, devrimler döneminde günlük yazmaktan uzaklaşır. Çünkü dış, yönetim onu mücadeleye edemeyecek kadar tecrit eder. Bu dönemdeki şiirleri kendi şahsının günlüğü olarak kabul edilebilir.

Şiiri bir tebliğ vasıtası olarak kabul ettiği, düşüncesinin emrine verdiği için şairanelik kaygısı yoktur. Söz odun gibi de olsa davayı anlatmalıdır. Kendisi yüksek hayallerden kaçındığını "âdi, basit şeyler"den bahsettiğini ifade eder. Eşyanın hakikatlerini hayal gücüyle değiştirip tabiatüstü bir şekle dönüştürmek yerine, her şeyi olduğu gibi, görüldüğü gibi tasvir ettiğini söyler. "En fukara muhitlere gider, onları bir ressam gibi aynen tesbit etmeğe çalışırım" der.

... hayal ile yoktur benim alışverişim

İnan ki her ne demişsem görüp de söylemişim.

mısraları şiirdeki düsturunu, gerçekçilik anlayışını açıklıkla ifade eder.

Şiirlerinin konuları, tasvirleri, karakterleri tamamen yerlidir. Bu itibarla onu, geçen yüzyıllardaki "mahallileşme" cereyanının 20. yüzyıldaki bir temsilcisi olarak görmek de mümkündür.

Yaşanan hayat şiirinin başlıca konularındandır. "Edebiyatımızda onun kadar hayatı şiire ve şiiri hayata sokmuş şair yok-

tur” (Sezai Karakoç). Gerçekçilik ve toplum hayatından kalkış, fikriyatıyla birleşerek İslamiyet’in cemaatçı cephesini ifadeye götürür. Bazılarınca natüralist, sosyal gerçekçi ve hatta sosyalist sayılan yaklaşımları bu çerçevede değerlendirilmelidir.

Âkif’in şiirini oluşturan âmiller şöyle sıralanabilir:

1- Doğu-İslam şiir kültürü. Bu, Divan şiirinde Sâdi ve Mevlâ-nâda en güzel örneklerini bulduğumuz ahlaki manzum hikâyecilik anlayışına kadar varan çerçevededir.

2- Batı etkisi. Mehmet Âkif bu yönden, Batı sanat akımlarından realizme bağlıdır. Müsbet ilim tahsilinden gelen olaylara gerçekçi, objektif ve tahlilci bakış alışkanlığı da bu kategoride mütalâa edilmelidir.

3- Dinî-tarihî çerçeve. Sıkıntılı günler yaşayan devlet ve millet hayatının İslam ideali ile kucaklanmasından doğan bir samimiyet bu çerçeveyi belirler.

Bütün eserinde bir iman ve isyan iradesi sembolü olarak beliren Âkif, I. Safahat’ında dış dünyanın tesirlerini anlatır. Bu eser bizim hayatımız ve cemiyetimizin ortaya konulduğu bir laboratuvar çalışması devresini belgeler. II. Safahat’ta ise, idealini İslam öğretisinin mekteplerinden, haberleşme mihraklarından camide bir öğreticinin ağzından taktir ettirir. Bu kitapta yer alan fikirler onun tasavvur ettiği cemiyetin heyecanlı bir beyannameyi görünümündedir. Sonraki üç Safahat’ta dış dünyadan yola çıkarak kendi iç dünyasına kapanan, yine de bütün varlığıyla toplumunu kavrayıp sarsmaya yönelen çırpınılar hissedilir. Âsım’da ise (6. kitap) bu çile döneminden çıkmıştır. Şair bu kitapta fiili tezi ortaya koyar. Âsımın nesli’nin pırıl pırıl heyecanlı aktivitesinden umutludur. Bu genç ülkü erleri, toplumu karanlığından; aydınları yanlışlarından sıyrıp, İslam toplumunu inançla yükseltecektir.

Ancak, toplum hayatındaki yeni cebrî oluşum, bu gidişi durdurur. Âkif zirveden derinliğe, iç bene iner. Bu yedinci kitapta (Gölgeler) ortaya konan tasavvufa varır. Toplum hayatından ferdi tasavvufi hayata geçilmiştir. Başlangıçta böyle eğilimleri olmayan ve Vahdet-i Vücuda inanmıyan Mehmet Âkif’de yurdundan ayrıl-

dıktan sonra tasavvufi ve Vahdet-i Vücuda görüşler belirir. Gece, Hicran ve Secde adlı şiirlerinde tasavvufi deneylerin, arayışların ürpertileri hissedilir.

Mehmet Âkif, Gece şiirinin farklılığına dikkat çeken H. Basri Çantay'a "Benim asıl vâdim bu idi. Ben şiirimi cemiyete faydeli olsun diye yazdım" der.

Mehmet Âkif'in şiir dünyasındaki bütünlüğünü diğer çalışmalarında da bulmak mümkündür. *Sebilürreşad*'da yayımladığı edebiyat sohbetleri, ayet ve hadis açıklamaları yanında Millî Mücadele sırasında verdiği vaazlar da aynı doğrultuda çalışmalardır. Tercümeleleri bu çalışma ve tebliğ hayatını bütünlür.

Tesirleri

Mehmet Âkif'in tesirleri çok yönlü ve kalıcı olmuştur. M. Cemal Kuntay, Tâhir Olgun (Tâhirü'l-Mevlevî), Osman Fahri, Neyzen Tevfik, A. Ulvi Kurucu Mehmet Âkif'i örnek alarak şiirler yazdılar. Ancak bu isimlerin Âkif'in çığırını tam manasıyla devam ettirdikleri söylenemez. Mehmet Âkif daha çok millî- İslami düşüncenin remzi (sembolü) olarak kabul görerek geniş bir kitle üzerinde etkili olmuştur. Ölümünden sonraki yıllarda bu tesir ve ilgi daha da genişledi. Zamanla resmî kurumlar da Âkif'in edebiyatımızdaki yerini ve **önemini** kabul etmek zorunda kaldılar.

Ölümünden 13 yıl sonra Ankara Belediyesi şairin bir süre kaldığı Tâceddin Dergâhı'nın bulunduğu Demirtaş sokağının adını "Mehmet Âkif Ersoy Sokağı" olarak değiştirdi (1949). Tâceddin Dergâhı da Hacettepe Üniversitesi tarafından onarılarak müze hâline getirildi (1973). Türkiye Yazarlar Birliği 1978'den itibaren Ankara'da iken ikamet ettiği Tâceddin Dergâhı'nda anma toplantıları düzenledi. Bu ve benzer ve faaliyetlerin oluşturduğu kamuoyu baskısı ile ilk defa vefatının ellinci yılında resmî tören ve toplantılar yapıldı (1986). Böylece İstiklâl Marşı Şairi'nin resmîyet nezdindeki itibarı kısmen iade edildi.

2007 yılında TBMM'de kabul edilen bir kanunla 12 Mart "İstiklâl Marşı'nın kabul edildiği günü ve Mehmet Âkif Ersoy'u anma günü" olarak ilan edildi.

Eserleri

Mehmet Âkif şiirlerini 7 kitap hâlinde yayımladı. İlkinin adı olan *Safahat* sonradan şiir külliyyatına ad olarak verildi. *Safahat*'ı teşkil eden 7 kitap:

1- *Safahat* (1911) 1908-10 arası Sırat-ı Müstakim'de yayımlanan şiirlerinden dördü dışındakiler bu kitapta yer alır. Kitapta mevcut şiirler İctimai hikâyeler (Küfe, Meyhane, Mahalle kahvesi), tarihi hikâyeler (Kocakarı ile Ömer, Dirvas), ve kendi hayatından kaynaklananlar (Hasta, Bebek-yahut haklı karar, Seyfi Baba) şeklinde sınıflanabilir. Âkif'in ilk kitabı *Servet-i Fünûncular*'ın da dikkatini çekti. Celâl Sahir ile Hamdullah Suphi arasında tartışmalar oldu.

2- *Süleymaniye Kürsüsünde* (1912). Kahramanı, Doğu Türklerinden Abdürreşid İbrahim. Vaaz şeklinde tek şiir.

3- *Hakkın Sesleri* (1913). 8 ayet ve 1 hadis açıklaması dışında "Pek Hazin Bir Mevlid Gecesi" adlı şiir yer almaktadır.

4- *Fatih Kürsüsünde* (1914) Vaaz şeklinde tek şiir. Bu kitapta da İslam dünyasının çeşitli meseleleri ele alınmıştır.

5- *Hâtıralar* (1917). 1913 başında Mısır ve Hicaz'a, 1914'te Berlin'e ve Necid'e yaptığı seyahatlerden izlenimler dışında ayet ve hadis tefsirlerine yer verilmiştir.

6- *Âsım* (1924). Muhavereli bütün bir manzum hikâyedir. Kişiler: Hocazâde (Mehmet Âkif), Köse İmam (Mehmet Âkif'in babasının talebelerinden Ali Şevki Hoca), Âsım (Ali Şevki Hoca'nın oğlu). Emin (Âkif'in oğlu). Mehmet Âkif, özlediği, yetiştirdiğini veya yetişeceğini umduğu yeni nesli Âsım'la sembolleştirir. Çanakkale şehitlerini tasvir ederken lirizmin şahikasına çıkar.

7- *Gölgeler* (Mısır, 1933). Daha önce dini-didaktik şiirler yazan Âkif'in bu kitabında dinî-lirik şiirler önemli yer tutar.

Mehmet Âkif'in şiirleri ölümünden sonra damadı Ömer Rıza Doğrul tarafından **Safahat** adı altında tek kitap hâlinde yayımlanmıştır (1943). Daha önceki kitaplarında yer almayan bazı şiirleri de bu kitaba alınmıştır (bunlardan en önemlisi, şairin milletin malı olduğu gerekçesiyle kitaplarında yer vermediği *İstiklâl Mar-*

şı'dır). 1943'ten beri sürekli basılan bu kitap 8. baskıdan itibaren M. E. Düzdâğ tarafından yayıma hazırlanmış. 10. baskıdan (1975) itibaren bazı şiirler ilave edilmiş, inkılaplara aykırı görülerek çıkarılan veya değiştirilen bazı kısımları eski hâline getirilmiştir.

Safahat, Türk yayın hayatında hiçbir kitaba nasip olmayan bir ilgiye mazhar olmuştur. Mehmet Âkif'in ölümünün ellinci yılından sonra (1986) telif haklarının sona ermesi dolayısıyla çok sayıda baskısı yapılmıştır. Telif hakları kanunundaki süreyi uzatan değişiklikten ötürü, bir müddet daha yayın hakkı tek yayınevinde kalan **Safahat**, şairin vefatının 70. yılında tekrar serbest kalmış ve bir çok yayınevi çeşitli ebatlarda ve tarzlarda baskılarını yapmıştır.

Tercümeleri: *Müslüman kadını* (Ferid Vecdîden, 1909), *Hano-to'nun İslamiyete hücumuna karşı Şeyh Muhammed Abdühun müdafaası* (1915), *İçkinin hayât-ı beşerde açtığı rahneler* (Abdülaziz Çavişden, 1923), *Anglikan kilisesine cevap* (A. Çavişden, 1924, bir kısmı *Hazreti Ali diyor ki -1959* ve *Hazret-i Ali'nin bir devlet adamına emirnâmesi- 1963* adlarıyla yayımlandı), *İslamlaşmak* (S. Halim Paşadan, 1919), *İslamda Teşkilât-ı siyasiye* (S. Halim Paşadan, *Sebilürreşad*'da tefrika, 1922), *Kur'an tercümesi* (I. TBMM. Kur'an-ı Kerim'in tercüme edilmesi vazifesini Mehmet Âkif'e, tefsirini ise Elmalılı M. Hamdi'ye verdi. Ancak Mehmet Âkif sonradan bu işten "muvaffak olamayacağı" gerekçesiyle vazgeçti. Diğer bir kanaata göre de tercümesinin Cumhuriyet hükümeti tarafından Kur'an yerine ibadette ikame edilebileceği zannıyla metni teslim etmek istemedi. Câmîü'l- Ezhher âlimlerinden Yozgatlı İhsan Efendi'ye ölürse yakılmak kaydıyla bıraktı).

Diğer eserleri: *Kastamonu Nasrullah kürsüsünde* (Milli Mücadele sırasında Nasrullah Camii'ndeki hitabesi, El-cezire Kumandanı Nihat Paşa tarafından Diyarbekir matbaasında bastırıldı, 1921). *Kur'an'dan ayet ve hadisler* (Ö. Rıza Doğrul tarafından *Sebilürreşad*'da çıkan sohbet ve makalelerden seçmeler, 1944). Mehmet Âkif'in çeşitli makaleleri ölümünün ellinci yılı dolayısıyla toplanarak yayımlanmıştır (1987, hazırlayanlar: Abdülkerim - Nuran Abdülkadiroğlu).

Mehmet Âkif, Peygamberimizin son haccını anlatmak için *Haccetü'l-vedâ*, *Âsım*'ın devamı olacak *ikinci Âsım* ve Selâhad-din Eyyubî ile ilgili bir piyes yazmayı da tasarlamıştı.

Kitabiyat

Mehmet Âkif, hakkında en çok makale yazılan, kitap yayınlanan edebiyatçımızdır. Mehmet Âkif'le ilgili seçilmiş kitaplardan oluşan bu liste tarih sırasına göre düzenlenmiştir.

Süleyman Nazif: *Mehmed Âkif-Şairin Zatı ve Âsârı Hakkında Bazı Malûmât ve Tedkirykat* (1924).

O. Seyfi Orhon: *Mehmed Âkif* (1937)

Eşref Edib (Fergan): *Mehmed Âkif; Hayatı, Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları* (2 C. 1938-39)

M. Cemal Kuntay: *Mehmed Âkif* (1939)

Zahir Güvemli: *Mehmed Âkif, Hayatı; Sanatı, Şiirleri* (1955)

M. Emin Erişirgil: *Mehmed Âkif; İslamcı Bir Şairin Romanı* (1956)

Hilmi Yücebaş: *Bütün Cepheleriyle Mehmed Âkif* (1958)

Milliyetçiler Derneği: *Mehmed Âkif* (A. Nihat Tarlan, Nureddin Topçu, Ferruh Bozbeyle; Uğur Kökden; N. Sami Banarlı ve Peyami Safa'nın yazıları, 2. bs. 1961)

Faruk K. Timurtaş: *Mehmed Âkif ve Cemiyetimiz* (1962)

Cemal Kutay: *Necid Çöllerinde Mehmed Âkif* (1963)

Muhiddin Nalbantoğlu: *İstiklâl Marşımızın Tarihi* (1964)

A. Cerrahoğlu: *Bir İslam Reformatörü-Mehmed Âkif* (1964)

H. Basri Çantay: *Âkifname* (1966)

A. Nihad Tarlan: *Mehmed Âkif his life and works* (1968)

Sezai Karakoç: *Mehmed Âkif* (1968)

Neriman M. Öztürkmen: *Mehmed Âkif ve Dünyası* (1969)

Nureddin Topçu: *Mehmed Âkif* (1970)

M. Selim Karaca: *Âkife ve Fikret'e dair* (1970)

Ahmet Kabaklı: *Mehmed Âkif* (1972)

Fevziye A. Tansel: *Mehmed Âkif Ersoy* (1973)

Vehbi Valkasoglu: *İslam Şairi Mehmed Âkif*. 2. bs. İstanbul 1976

- M. Ertuğrul Düzdağ: *Safahat Tetkikleri* (1979)
Mehmed Âkif Hakkında Araştırmalar (1987)
Mehmed Âkif Ersoy (2.bs. 1998)
- Muhiddin Nalbantoğlu: *Mehmet Âkif ve İstiklâl Marşı*. 1981
- M. Orhan Okay: *Mehmed Âkif, Bir Karakter Heykelinin Anatomisi* (1989)
- Hakkı Şengüler: *Açıklamalı ve lügatçeli Mehmed Âkif külliyyatı*. 10 c. 1990-1992
- Kazım Yetiş: *Mehmed Âkif'in Sanat-Edebiyat ve Fikir Dünyasından Çizgiler* (1992)
- Rıdvan Canım - Etem Çalık: *Mehmet Âkif ve İstiklâl Marşı*. 1995
- Zeki Sarıhan: *Mehmed Âkif*, İstanbul (1996)
- Düccane Cündioğlu: *Bir Kur'an Şairi. Mehmed Âkif ve Kur'an Meali*. İstanbul (2000)
- Nazım Elmas: *Hisli Yürek. Mehmed Âkif'in şiir sanatı*. Ankara (2000?)
- M.Ertuğrul Düzdağ: *Mehmed Âkif. Mısır Hayatı ve Kur'an Meali*. İstanbul (2003)
- Fazıl Gökçek: *Mehmed Âkif'in şiir dünyası*. 2005
- Düccane Cündioğlu: *Âkif'e dair*. 2005
- D. Mehmet Doğan: *Camideki şair Mehmed Âkif*. 2006
- İslam şairi istiklâl şairi*. 2008
- (yayınlayan) *Mehmet Âkif, Türkiye'de modernleşme ve gençlik*. 2007
- Mehmet Âkif-Dönemi ve* 2008.
- Mehmet Âkif-Edebî ve fikrî akımlar* 2009.
- Mehmet Âkif-Edebiyat ve düşünce*. 2010
- Mehmet Âkif-Millî Mücadele ve İstiklâl Marşı*. 2011
- İsmail Kara-Fulya İlbanoğlu: *Sessiz yaşadım-Matbuatta Mehmet Âkif (1936-1940)*. 2011